
Konferencja konserwatorska w Toruniu w sprawie badań nad kamienicami mieszczańskimi i ich adaptacji do współczesnych potrzeb

Ochrona Zabytków 17/1 (64), 62-65

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mury stanęły na tych wcześniejszych założeniach, tym bardziej należy je chronić. Aby podkreślić ich wartość konieczne jest uporządkowanie murów i ich najbliższego otoczenia. (Przykładem obniżenia wartości tego rodzaju obiektów — mury w Toruniu od strony Wisły). Mgr B. Rymaszewski (MKZ — Toruń) wyjaśnił, że sprawa uporządkowania murów toruńskich jest w opracowaniu. Następnie w sprawie wykorzystania obiektów obronnych dla celów dydaktycznych zabierali głos społeczni opiekunowie zabytków: M. Smerdel z Gryfic i B. Czwojdzinski ze Szczecina.

Inż. S. Kwilecki (WKZ — Szczecin) podziękował uczestnikom zjazdu za ich wypowiedzi i zainteresowanie się poruszoną problematyką oraz podkreślił wagę i znaczenie zjazdu dla dalszej pracy konserwatorskiej w tym zakresie na terenie województwa szczecińskiego. Obrady zamknął dyr. ZMiOZ mgr M. Ptaśnik, stwierdzając ich owocność oraz potrzebę dalszego pogłębiania poruszonych zagadnień, posiadających oprócz szczególnej żywotności dla województwa szczecińskiego, doniosłe znaczenie w skali ogólnokrajowej dla uratowania cennych pomników kultury narodowej i zachowania ich dla przyszłych pokoleń.

L. Madejska

W dniach od 25 do 27.XI.1963 roku odbyła się w Toruniu konferencja konserwatorska poświęcona sprawie badań nad kamienicami mieszczańskimi i problematyce ich adaptacji do współczesnych potrzeb zorganizowana staraniem Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki, Wydziału Kultury PWRN w Bydgoszy i Wydziału Kultury MRN w Toruniu, przy współudziale Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zgodnie z intencją organizatorów, konferencja miała podsumować pewien etap badań historycznych, prac dokumentacyjnych i doświadczeń konserwatorskich oraz poddać je dyskusji przed przystąpieniem do realizacji dalszych zadań. Według założeń zjazdów konserwatorskich, wygłaszane referaty i dyskusja nad nimi miały wskazać aktualne problemy w zakresie urbanistyki zabytkowej, wytyczyć zasadnicze kierunki działania w tym względzie, a jednocześnie spełnić rolę informacyjną w zakresie konkretnych potrzeb praktyki konserwatorskiej. Oprócz przedstawicieli zainteresowanych placówek naukowych i pracowników służby konserwatorskiej z kraju, w konferencji uczestniczyło kilku zaproszonych gości zagranicznych: prof. H. Enquist z Danii, dr inż. J. Groll z Holandii, dr W. Libal z Czechosłowacji i dr H. E. Scholze z NRD. W kularach sali odczytowej Muzeum Etnograficznego, gdzie odbywały się obrady, zorganizowano wystawę materiałów ilustracyjnych do nadesłanych komunikatów, które w powielonej formie rozdane zostały uczestnikom konferencji, gdyż brak czasu nie pozwolił na ich wygłoszenie.

Po zagajeniu mgr Z. Ciary, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszy, otwarcia obrad dokonał Przewodniczący Miejskiego Komitetu F. J. N. i Rektor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, prof. dr A. Swinarski, podkreślając znaczenie obrad dla Torunia przygotowującego się do obchodów 500-lecia urodzin Kopernika. Z kolei przemawiali: przedstawiciel Wydziału Kultury K.C. PZPR prof. A. Łyżwański, przedstawiciel ZMiOZ inż. arch. K. Saski, kierownik Wydziału Kultury PWRN w Bydgoszy mgr W. Rogowski i sekretarz Wojewódzkiego Komitetu FJN E. Sakiewicz.

Następnie powołany został przewodniczący pierwszego posiedzenia prof. J. Remer, który na wstępie w kilku słowach zwrócił uwagę na najbardziej istotne punkty problematyki kamienic mieszczańskich.

Pierwszym punktem sesji przedpołudniowej był referat prof. dr J. Zachwatowicza (Polska Akademia Nauk, Katedra Historii Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej) pt. *Kierunki i metody prac konserwatorskich przy kamienicach mieszczańskich*. Autor przedstawił kolejne fazy rozwoju metod prac konserwatorskich od pierwszych poczynań, kiedy obiekty traktowano w izolacji od otoczenia, do współczesnych rozwiązań kompleksowych, ujmujących zabytki w kontekście zagadnień urbanistycznych z szerokim uwzględnieniem potrzeb społecznych, podkreślając przy tym rolę warunków gospodarczych i społeczno-politycznych, rzutujących na kształtowanie się teorii i praktyki konserwatorskiej. Dało się to szczególnie odczuć w związku z przemianami ustrojowymi naszego kraju i koniecznością odbudowy zniszczeń wojennych.

Kolejny referat pt. *Uwagi nad stanem i potrzebami badań kamienic mieszczańskich w Polsce*, wygłoszony przez mgra M. Arszyńskiego (Katedra Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK), oparty był na sumiennie wykorzystanej literaturze i materiałach Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Autor wskazał na duże

Konferencja konserwatorska w Toruniu w sprawie badań nad kamienicami mieszczańskimi i ich adaptacji do współczesnych potrzeb

znaczenie naukowe badań nad kamienicą mieszczańską i przedstawił obszerną rekapitulację dotychczasowego dorobku naukowego na tym polu, wykazującą dość znaczne zaawansowanie badań regionalnych, których stan umożliwi sformułowanie pierwszej próby syntezy, pod warunkiem intensyfikacji badań i podjęcia żywych kontaktów międzyśrodowiskowych i międzynarodowych.

Posiedzenie zakończył referat dra S. Żaryna (Katedra Historii Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej) pt. *Prace konserwatorskie, przeprowadzone w kamienicach mieszczańskich na terenie Polski w latach 1945 do 1962*, omawiający zakresłą tytułem problematykę oddzielnie dla miast zniszczonych wojną, gdzie ze względów natury politycznej i emocjonalnej stosowano historyzującą rekonstrukcję fasad, oddzielnie zaś dla ośrodków nie zniszczonych, gdzie głównym problemem była rehabilitacja istniejącej zabudowy pod kątem widzenia współczesnych wymagań budownictwa mieszkaniowego, względnie adaptacja do innych celów. Problematyka ta ukazana została na tle czynników ekonomicznych, technicznych i użytkowych, co pozwoliło nie tylko na uwypuklenie jej złożoności, lecz również na zaakcentowanie jej kulturalnego i gospodarczego znaczenia, podkreślonego wymownym materiałem statystycznym (kamienice stanowią 25% zabytków architektury w Polsce).

Sesję popołudniową, której przewodniczył prof. dr G. Chmarzyński, rozpoczął referat mgra M. Arszyńskiego i mgra inż. arch. J. Tajchmana (Katedra Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK) pt. *Konstrukcje i pokrycia dachowe w kamienicach mieszczańskich*. Przedstawiając w skrócie problematykę historyczną i konserwatorską tego zagadnienia, wskazano na konieczność poświęcenia mu większej uwagi i sformułowano szereg konkretnych wniosków konserwatorskich.

Kolejnym referentem był mgr M. Arszyński, który omówił: *Zagadnienie kolorystyki fasad kamienic mieszczańskich*. Na podstawie obfitego materiału historycznego zasygnalizowane zostały w tym referacie pewne cechy charakterystyczne faktury i kolorystyki fasad w poszczególnych okresach historycznych, przy czym uwypuklona została rola barwy również w odniesieniu do romanizmu i gotyku, szczególnie tzw. „ceglanego”. Teza autora, że obok malarstwa fasadowego, niezależnego od architektury, istniało przeważające ilościowo, projektowane przez architekta i podporządkowane architekturze zdobienie fasad jednolitymi płaszczyznami barwnymi, rzutowała na konkluzję podkreślającą konieczność udziału historyka architektury w projektowaniu przez artystę kolorystycznych kompozycji elewacji.

Następny referat pt. *Stropy w kamienicach mieszczańskich* wygłosił mgr J. Frycz (Katedra Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK). Autor, wychodząc od stropów budownictwa sakralnego pojawiających się u nas zapewne, tak jak w Niemczech w II poł. XI i XII w. omówił stropy kamienic, które wprowadzać zaczęto prawdopodobnie w XIII w. w związku z różnicowaniem się wnętrza. Omawiając formy stropów kamienic, które — w przeciwieństwie do kościelnych — odeskowane były od góry, referent wskazał, że zdobienie belek profilowaniem stało się typowe i rozpowszechniło się w Polsce dopiero od XVI w. podczas gdy na zachodzie stropy nowożytne były ramowe lub belkowe nie profilowane.

Sesję popołudniową zakończył referat mgra M. Arszyńskiego i mgra inż. arch. J. Tajchmana pt. *Stolarka okien w kamienicach mieszczańskich*. Omówiono w nim rozwój historyczny poszczególnych typów stolarki z uwzględnieniem zagadnień konstrukcji, zdobienia, malowania, szklenia itp. formułując jednocześnie wnioski konserwatorskie poparte demonstracją konkretnych rozwiązań pomysłu J. Tajchmana.

Wieczorem tegoż dnia odbyło się w Ratuszu Staromiejskim spotkanie z władzami, połączone z koncertem madrygalistów zespołu „Capella Bydgostiensis pro musica antiqua”. W czasie spotkania podpisane zostało — szczególnie ważne ze względu na precedensowe znaczenie — porozumienie o wzajemnej pomocy i współpracy między PMRN w Toruniu i Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w sprawie współdziałania przy podniesieniu zabytkowych i antystrycznych walorów miasta.

W sobotę 26.X. sesji przedpołudniowej przewodniczył doc. dr K. Malinowski. Sesję rozpoczął referat mgra E. Gąsiorowskiego (Katedra Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK) pt. *Kamienica mieszczańska w Toruniu*. Autor po podsumowaniu dotychczasowego stanu badań zreferował wyniki własnych poszukiwań, charakteryzując typy parcel, sposób ich zabudowy, układ przestrzenny domów i kompozycję fasad. Pozwoliło to na określenie systematyki typologicznej i chronologicznej i sformułowanie po raz pierwszy syntetycznego zarysu rozwoju kamienicy toruńskiej od końca XIII do pocz. XIX wieku. W wywodach swych, ilustrowanych bogato materiałami uzyskanymi przeważnie w wy-

niku własnych poszukiwań, autor opierał się zarówno na materiale zabytkowym, jak i na własnej interpretacji wiadomości zawartych w księgach ławniczych, wilkierzach, aktach gruntowych i budowlanych, uwzględniającej ogólne przesłanki historii miasta.

Następnie Miejski Konserwator Zabytków, mgr B. R y m a s z e w s k i wygłosił referat pt. *Problematyka konserwatorska toruńskich kamienic mieszczańskich*. Przeprowadziwszy na wstępie analizę dotychczasowych realizacji (od XIX-wiecznych do ostatnio ukończonych), autor omówił przykłady stosowania różnych metod postępowania. Stwierdził on, że zasadniczym warunkiem właściwego działania powinno być nie tylko zastosowanie odpowiednich metod, ale również zabezpieczenie właściwego użytkowania, rzutującego zasadniczo na zakres i ukierunkowanie robót konserwatorskich. Najlepsze wyniki osiągnięto przy adaptacjach na cele publiczne, w związku z czym plany konserwatorskie włączać należy do urbanistycznego programu miasta, co umożliwia długofalowe planowanie odpowiedniego doboru użytkowników i obiektów.

W nawiązaniu do sesji przedpołudniowej zademonstrowana została uczestnikom wystawa eksponowana w tzw. domu Kopernika. Zgromadzone tu fotogramy, pomiary i projekty — będące częściowo realizacją zleceń konserwatora, sfinansowanych dzięki specjalnym kredytom uzyskanym z Ośrodka Dokumentacji Zabytków i wykonanych przez PKZ, częściowo natomiast stanowiące dorobek Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika — ilustrowały szeroki zakres zagadnień konserwatorskich kamienicy toruńskiej. Następnie uczestnicy konferencji zwiedzili kamienice, w których ukończono niedawno prace konserwatorskie. Obiekty te stanowiły ilustrację różnych metod postępowania — od purystycznego uczytelnienia istniejących relikwów, poprzez historyzujące uzupełnienia i wprowadzanie elementów współczesnych, do częściowych rekonstrukcji.

Program sesji popołudniowej, której przewodniczył prof. dr J. Z a c h w a t o w i c z, rozpoczął się komunikatami gości zagranicznych. Prof. H. E n q u i s t (Królewska Akademia Sztuki w Kopenhadze) przedstawił krótki przegląd rozwoju architektury domów mieszkalnych w Danii. Podobny przegląd budownictwa holenderskiego zreferował dr inż. J. G r o l l (Konserwator zabytków — Utrecht); dr W. L i b a l (Kierownik Oddziału Architektury Państwowych Pracowni Konserwatorskich w Pradze) komunikat swój poświęcił konserwatorskiej problematyce Pragi ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień sanacji. Komunikat dr H. E. S c h o l z e (Instytut Ochrony Zabytków — Drezno) przedstawił wyniki badań nad kolorystyką saskiej architektury barokowej.

Program dnia zakończyła dyskusja, która ze względu na spóźnioną porę została ograniczona w czasie. Tym niemniej wypowiedzi jej stanowiły cenne uzupełnienie referatów, uwypuklając niektóre problemy, np. funkcjonalność zabytkowego układu kamienicy i możliwość jej adaptacji do współczesnych celów mieszkalnych (inż. H. J a s i e Ń s k i), czy genezę i rozwój stropów (doc. dr Z. Ś w i e c h o w s k i). Ciekawe było również polemiczne naświetlenie niektórych spraw, np. problematyki konserwatorskiej kolorystyki fasad (doc. dr Z. Ś w i e c h o w s k i, mgr Z. R e w s k i), czy sanacji wnętrza bloku (mgr Z. R e w s k i, dr J. J a m r o z). Sformułowano również cenne uwagi odnośnie metody prac, np. postulaty rozszerzenia kompleksowości badań i większego uwzględnienia historii z położeniem nacisku na rewizję poglądów niemieckich (mgr Z. R e w s k i). W nawiązaniu do przedmówcy mgr J. F r y c z wskazał na ścisłe łączenie badań konserwatorskich z problematyką historyczną, realizowane z powodzeniem w Toruniu, co umożliwia już obecnie polemikę z tezami nauki niemieckiej. Cenna w dyskusji była pewna liczba konkretnych wniosków, jak np. konieczność wydzielenia zabytków z ogólnych przepisów budowlanych i normatywnych oraz zaostrzenia wymagań odnośnie dokumentacji i nadzoru prac remontowych MPRB (mgr inż. arch. J. T a j c h m a n), konieczność przeprowadzenia ulepszeń w strukturze i działalności PKZ: wskaźnik funduszu płac, cenniki, zaopatrzenie, własna cegielnia, szkolenie kadr (mgr M. A r s z y Ń s k i, mgr inż. arch. J. T a j c h m a n), — konieczność powołania międzyresortowego instytutu konserwatorskiego (mgr J. F r y c z).

Podsumowania dyskusji dokonał prof. dr J. Z a c h w a t o w i c z stwierdzając, że konferencja spełniła swoje zadanie, ukazując szeroki zakres problematyki i pogłębiając pod wieloma względami stan naszej wiedzy o kamienicy mieszczańskiej i metodach jej konserwacji. Pewnym brakiem było jedynie słabe rozbudowanie wniosków końcowych w stosunku do wnikliwych wywodów analitycznych. Przedstawione prace i przebieg dyskusji wskazały na możliwości opracowania niebawem syntezy kamienicy i uzyskania właściwego poziomu metod konserwatorskich. Osiągnięcie tego celu przyspieszyłaby wydatnie realizacja wniosków postawionych

w referatach i dyskusji. Na zakończenie prof. J. Zachwatowicz podkreślił z uznaniem, że konferencja wykazała niewątpliwe osiągnięcia ośrodka toruńskiego, tak w zakresie badań jak i realizacji konserwatorskich, co w dużej mierze stanowi zasługę kolektywnie pracującego zespołu naukowców Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, skutecznie współdziałającego z konserwatorami. Mimo wielu uwag polemicznych, których rozwinięciu nie sprzyjały szczupłe ramy dyskusji, uznać należy prawidłowość generalnego kierunku badań i prac toruńskich.

Program ostatniego dnia konferencji (wypowiedzi Architekta Miejskiego mgra inż. arch. C. Mathesa i Miejskiego Konserwatora Zabytków mgra B. Rymaszewskiego) zapoznał uczestników z ogólnymi założeniami planów konserwatorskich i urbanistycznych miasta w celu stworzenia właściwej perspektywy na przedstawione w ciągu poprzednich dni zagadnienia specjalistyczne. Na zakończenie uczestnicy konferencji zapoznali się z pracami konserwatorskimi przeprowadzonymi w Ratuszu i zwiedzili pozostałe zabytki miasta.

M. A.

Konferencja ICOM w Leningradzie i Moskwie (16—23.IX.1963)

W dniach 16—23 września 1963 odbyła się w Moskwie i Leningradzie konferencja Komitetu Laboratoriów Muzealnych i Podkomitetu Malarstwa ICOM. W obradach konferencji, poza gośćmi zaproszonymi z ZSRR przez Radziecki Komitet ICOM, brało udział 70 specjalistów reprezentujących 22 kraje. Delegacja polska pod przewodnictwem prof. dra St. Lorentza liczyła 5 osób.

W Ermitażu w Leningradzie i Muzeum Puszkina w Moskwie gdzie odbywały się obrady, zorganizowano wystawy przedstawiające osiągnięcia metodyczne w konserwacji zabytków w ZSRR, zilustrowane licznymi przykładami wykonanych prac konserwatorskich. Na szczególną uwagę zasługiwały przedstawione na wystawach:

- 1) Zastosowanie aparatury elektronowej do badania obiektów w podczerwieni. Pokazana na wystawie aparatura pozwala na transponowanie niewidzialnego obrazu w podczerwieni na ekran fluoryzujący. W ten sposób można prowadzić bezpośrednie badanie obiektu w promieniach podczerwonych, bez potrzeby stosowania żmudnej obróbki fotograficznej. Aparat jest nieduży i lekki, łatwy w obsłudze. Można go bez trudu przenieść i badać obiekty niemal w każdym miejscu. Badanie można przeprowadzać przy świetle, bez potrzeby zaciemniania.

- 2) Zastosowanie tomografu, tzn. aparatu do warstwowych zdjęć rentgenowskich do badania obiektów malarstwa na drewnie i rzeźby. Opracowana metoda — w wypadku istnienia obrazów z obu stron deski — pozwala wykonać zdjęcia rentgenowskie dla każdej strony oddzielnie.

- 3) Zastosowanie elektroosmozy do odsalania obiektów. Metoda ta opiera się na wykorzystaniu zjawisk elektrokinetyki dla wyprowadzenia jonów z obiektu do specjalnych „kompresów”, z którymi są usuwane.

- 4) Zastosowanie antybiotyków (np. streptomycyny) do zabezpieczenia przed gniciem materiałów organicznych, używanych do konserwacji.

- 5) Konsolidacja drewnianych obiektów archeologicznych żywicą mocznikowo-formaldehydową i melamino-formaldehydową. Rezultaty przedstawione na wystawie doskonałe.

- 6) Impregnacja wietrzejących obiektów z wapienia kompozycjami żywic sztucznych. W skład mieszanin wchodzi: metakrylan metylu, maleinian butylu, czteroetylosilan i katalizatory m. in. nadtlenek benzoulu i naftenian kobaltu.

Celem konferencji było dokonanie przeglądu osiągnięć konserwacji, stanu badań nad metodyką konserwacji, wytyczenie kierunków badań, oraz podjęcie uchwał organizacyjnych następnego etapu prac. Program konferencji obejmował wygłoszenie referatów przygotowanych zespołowo i indywidualnie, dyskusję i podjęcie uchwał. Uwzględniał również warunki dla nawiązania indywidualnych kontaktów oraz zwiedzanie ważniejszych muzeów, zabytków Leningradu i okolicy, Moskwy, wizyty w ważniejszych pracowniach konserwatorskich muzeów i Akademii Sztuki.

Pierwsza grupa referatów przygotowana została zespołowo przez komisje powołane na konferencji Komitetu ICOM w Barcelonie w 1961 r., pod przewodnictwem „referentów”, a mianowicie: F. Flieder — *Konserwacja papieru*, N. Brommele — *Konserwacja mebli*, A. E. Werner — *Konserwacja drewna strukturalnego*, B. Mühletaler — *Konserwacja drewna wydobytego z wody*, R. Sneyers — *Konserwacja materiałów kamiennych*, R. M. Organ — *Konserwacja elektrolityczna i elektrochemiczna metali*, R. J. Gettens — *Mineralizacja zabytków metalowych*, L. Bellinger — *Konserwacja tkanin*, P. Philippot, Robert Jones i A. Gouber — *Kształcenie konserwatorów malarstwa*, National Gallery — *Warstwa malarska*. Polscy specjaliści brali udział w przygotowaniu referatów na temat konserwacji metali, kamienia, drewna